

ביאורים

שנים רבות ננטש לימודן של אגדות חז"ל, והיו אף שדילגו על חלקים אלו מתוך תפיסה שהעיקר הוא בגופי ההלכות ואת הטפל יש להשאיר לאלה שאינם מספיק מוכשרים ללימוד הלכה. מעטים מגדולי הדורות כתבו ביאורים נרחבים על אגדות חז"ל באופן שיטתי ומסודר, וזו סיבה נוספת לכך שלא ניגשו הלומדים לחלק זה בתורה. חוסר ההבנה מה רצו חז"ל ללמדנו מתוך מעשייה כזו ואחרת, שלעתים אף נראית כמשוללת מהמציאות, מנע מחלק מלומדי התורה לעסוק בהן באופן מסודר. עם שיבת ישראל לארצו, גבר הצורך לחיות חיים רחבים בכל גווני החיים; התורה החלה להתפתח מתוך ד' אמות של הלכה לחיים של מדינה, של תרבות, של מוסר ושל שאלות המתחדשות על כלל ישראל. תשובות לשאלות אלו, אודות תרבות יהודית ומוסר אלוהי, טמנו חז"ל בתוך אוצר האגדות. את החיבור 'עין אי"ה' כתב הרב קוק על אגדות חז"ל בתלמוד. חיבור זה הוא מימוש חזון, שדברי האגדה הפזורים בתלמוד יהיו מזון רוחני למידות, למוסר ולאמונה. בחיבור זה מבאר הרב קוק את אגדות חז"ל, ומעלה פנינים בהבנה עמוקה מתוך דברי חז"ל, תוך שימוש ביסודות האמונה, המוסר והאגדה שהניחו חכמי ישראל, הראשונים והאחרונים.

במהלך ההיסטוריה התפתח העיסוק של חכמי ישראל בענייני אמונה לשלושה כיוונים. היו שהשכילו יותר ויותר, והעמיקו לשאול שאלות על דרך ההיגיון הצרופ, ולהשיב עליהן - לעתים מתוך ספרי אומות העולם ('חכמה בגויים תאמין'), ולעתים מתוך עיון שכלם. היו שלא נתנו מקום לספרי אומות העולם בבית המדרש, ומתוך טהרת הקודש פנו להתבוננות בדברי חז"ל ולחכמת הקבלה הפנימית. והיו שנוהרו גם מלימוד כזה ונקטו את דרך הפשט, ועיקר עיסוקם היה בהוספת יראת שמים ואהבת ה' על פי פסוקים ואגדות חז"ל.

מכיוון שהשיטה המתנגדת להעמקה יצרה התמודדות, הוזקקו שתי השיטות האחרות לברר יותר את דבריהן, ולנקות אותם מסיגים ומהשלכות שליליות. לכן צריך להחזיק טובה גם לשיטה שמגבילה את שאר השיטות, כי בזכותה רק הצדדים הטובים שבשתי השיטות האחרות נשארו בתוך מחנה ישראל. בדור שלנו יש את היכולת ואת המחויבות לקחת את שתי דרכי ההעמקה, ללמוד בהן ולעסוק בהן, מפני שהמחלוקת הייתה רק לשם כך - שהעמקה לא תפרוץ גבולות ולא תוביל למקומות שגויים. וכעת, כאשר כבר הגיעו שיטות ההעמקה למקומן הנכון, אפשר להתייחס אל המחלוקת כמבורכת וכמפרה, כיוון שהיא זיקקה את דרכי לימוד האמונה. לכן קורא הרב קוק ללמוד את כל השיטות, ולא לתפוס דרך אחת בלבד ורק בה לאחוז. בכלל, תפקיד המחלוקת הוא שכל הדרכים יחד יהיו ישרות ומזוקקות, ולא שכל אחד יתפוס לו דרך ושיטה משלו.

הרחבות

• אסור לפחד לחשוב

גדולי עולם בעלי יקרה, היראים וחרדים מאד אולי יתרחב המכשול. הרב קוק מסביר שישנם גדולי ישראל שחששו מפני לימוד העניינים הרוחניים של התורה, משום שחששו לבוא לכלל טעות. במאמר הפחד יוצא הרב קוק בחריפות כנגד חשש זה, ומסביר שהתיקון לפחד זה יהיה בהתגברות החוצפה בעקבתא דמשיחא: "באחרית הימים, בעקבתא דמשיחא, שהאורה האלוהית היא עומדת אחר כותלנו, הנה ראשית כל ההכשרים היא הסרת הפחד העודף של המחשבה מתוך הנפש הכללית, בייחוד מתוך נפשותיהם של היחידים המצויינים החנוניים בשכל טוב בכשרון של קדושה וצדק והם הנם היותר נלקים בפחד וחולשה. הדחיפה לזה היא על ידי הכוח ההפכי כוח החוצפה שהוכרח להתגבר בעת הזאת שבמקום שמתגלה אין שם שום פחד, אף על פי שבא מצד השפל, מצד השכרון והמהומה הרחוק כרחוק שמים וארץ מאותה הגבורה הבאה מברכת שמים של עושר הנשמה... מכל מקום הוא פועל בכוחו העז לקחת ממנו את החלק הטוב, את ניצוצי הקדושה, את הפנים היותר תוכי מניעת הפחד המחשבי מפני העוז המובטח הצפון באוצר חיינו". החוצפה יוצרת את האפשרות לומר דברים בלא חשש. לכן אף שפעמים רבות החוצפה מופנית למקום לא טוב ולא ראוי, עם זאת יש בה תועלת בכך שהיא מובילה את האנשים להביע את מחשבותיהם בגלוי - ובכך מתבררים עומקים גדולים יותר של תורה.

הפתח לתורת המוסר היא האגדה

הפתח הרחב לַהֲרַחֵב תּוֹרַת הַמוֹסֵר, הַמַּעֲיֵן הַגְּדוֹל הַיּוֹצֵא מִבֵּית ד', הִיא הָאֲגָדָה. דְּבַרְיָ חז"ל בְּאֲגָדוֹת הַמָּוֶה לָנוּ רֹאשׁ פְּנֵה° לְבַנְיָן בֵּית חֲכָמֵי הַמוֹסֵר, לְדָלוֹת עַל יָדָם רַב פְּנִינִים מַעֲמֵק דְּבַרְי תּוֹרָה וְכַתְּבֵי קִדְשׁ, וּמַעֲמֵק חֲכָמֵי הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר בְּטֹבַע יִצְרָתָהּ נִפְחַ בַּה ד' רוּחַ חֲכָמָה וְהַשְׁפֵּל. וְעַל הָאֲדָם רַק לְהַרְחִיב רַעֲיוֹנוֹתָיו, לְגַלוֹת אֶת הָאֲצוּר בְּסַתְרֵי נִפְשׁוֹ פְּנִימָה מֵהָאוּר כִּי טוֹב, כְּאֲשֶׁר הָעִיר כָּבֵר בְּדַבְרֵים הַחֲסִיד בְּחֹבוֹת הַלְּבָבוֹת. עַל כֵּן זֹאת שְׁמָתִי פְּנִי בְּבִאוּרֵי וְהַשְׁקָפוֹתֵי לְטוֹבָה בַּע"ה, לְהַרְחִיב מִשְׁפּוֹת דְּבַרְי חֲכָמִים בְּיַחַשׁ תּוֹרַת הַמוֹסֵר הַגְּדוֹלָה וְהַרְחֵבָה.

השיטות בלימוד האגדה

וְהִנֵּה מוֹדַעַת זֹאת° שֶׁבְּדוֹרוֹת שֶׁעָבְרוּ הָיוּ מַחְלֻקוֹת רַבּוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּדַבַּר הַדְּעוֹת וְהַגְּיוֹנוֹת הָאֲמוֹנִיּוֹת. יֵשׁ אֲשֶׁר נָטוּ לְדָרֶךְ הַפִּילוֹסוֹפִיָּא וַיְגַדִּילוּ עַל פִּיהָ פְּמָה עֲנִינִים בְּתוֹרַת הַמוֹסֵר וְהָאֲגָדָה לְפִי רַב מְקַצְעוֹתֶיהָ. וַיֵּשׁ אֲשֶׁר הִתְאַמְצוּ לְהַרְחִיק כֹּל רַעֲיוֹן לְקוֹחַ מַחְכְּמָה אֲשֶׁר מוֹצֵאָה° לֹא מַעֲקַר הַתּוֹרָה וְיִסּוּדָהּ, וְהִרְבּוּ לְהַרְחִיב אֶת חֲכָמֵי הָאֲגָדָה וְהַמוֹסֵר עַל פִּי הַקְּבֵלָה וְשִׁטוֹתֶיהָ הַרְבּוֹת הַמְּלֵאוֹת הַגְּיוֹנִי קִדְשׁ וְחֲכָמֵי אֱלֹהִים. וַיֵּשׁ אֲשֶׁר חֲשְׁבוּ שִׁישׁ לְחוּשׁ מִמְּפַגֵּעַ גַּם בְּשָׁנֵי הַדְּרָכִים הַגְּדוֹלִים, וְטוֹב לְאַחֹז בְּתֵם דָּרֶךְ וּבְהַרְחֵבַת דְּבַרְי מוֹסֵר עַל פִּי תְּכוֹנַת תְּמִימוֹת הָאֲמוֹנָה וְיִרְאֵת ד', עַל פִּי יִסּוּדוֹת לְקוֹחִים מִדְּבַרְי חז"ל הַמְּפַרְשִׁים, וְהַדְּבָרִים הַמְּבַאֲרִים בְּטֹבַע הַנֶּפֶשׁ הַתְּמִימָה מִדְּבַרְי תּוֹרָה וְכַתְּבֵי הַקִּדְשׁ.

איסוף כל השיטות

וּבְאֲמַת כֹּל אַחַת מֵהַמְּפַלְגוֹת, שֶׁעֵסְקוּ לָהֶם כֹּל אַחַת בְּמִקְצַע הַמִּיחָד וְהַחֲבִיב לָהֶן, הִרְבּוּ לָנוּ רַב טוֹב, וְאַנְחָנוּ בְּדוֹר אַחֲרוֹן נֶאֱסַף בְּרֵנָה אֶת אֲשֶׁר זָרְעוּ הֵן בְּדַמְעָה. כִּי בְּהַתְחַלַּת כֹּל עֲנִיָּן וְדַעַה מוֹסְרִית וְהַגְּיוֹנִית לְפַעַל, בְּהִיּוֹתָהּ מִתְרַחֶבֶת בֵּין הָעַם, עִם ד' אֱלֹהִים, לֹא הָיָה אֲפֻשֶׁר לְצַפּוֹת מֵרֹאשׁ אֶת כֹּל אֲשֶׁר תִּפְעַל עַל הַלְּבָבוֹת. וְאִם נַחְזָה לְפַעְמִים שִׁישׁ מְקוֹם בְּפִנָּה אַחַת מִן הַחֲכָמָה הַהַגְּיוֹנִית, בְּהִיּוֹתָהּ נוֹשְׂאֵת דְּעָה עַל עֲנִינִים הַנוֹגְעִים לְחֹבֶת הַלֵּב, גַּם כֵּן מְקוֹם לְטַעוֹת לְמִי שֶׁלֹּא שָׁמַשׁ כֹּל צָרְפוֹ°, כִּי אֵין אֲדָם עוֹמֵד עַל דְּבַרְי תּוֹרָה אֲלֵא אִם כֵּן נִכְשַׁל בָּהֶם, עַל כֵּן יִמְצָאוּ גַם כֵּן גְּדוֹלֵי עוֹלָם בְּעַלֵי נֶפֶשׁ יְקָרָה, הִירָאִים וְחַרְדִּים מְאֹד אוֹלֵי יִתְרַחַב הַמְּכַשׁוֹל. בְּאִפְן כֵּזֶה שִׁיַּצָּא שְׁכָרוֹ בְּהַפְסְדוֹ. עַל כֵּן עָמְדוּ לְפַעְמִים מִנְּגֵד, מֵהַרְחֵבַת דְּבָרִים שֶׁאַנְחָנוּ נִמְצָא בָּהֶם חֵן וְשִׁכַל טוֹב. וְאִמְנָם גַּם אָנוּ נַחְזִיק טוֹבָה לְטַהוּרֵי לֵב אֱלֹהִים, כִּי הַתְּנַגְּדוֹת הַבָּאָה מִקִּירוֹת לֵב טַהוּר הִיא שְׁגֵרְמָה בְּאֲמַת לְזַקֵּק אֶת הַדְּעוֹת, לְהַסִּיר אֶת הַסִּיגִים וְלְהַעֲמִיד אֶת חֻלְקֵי הַדְּבָרִים הַנִּלְקָחִים מֵאוֹצֵר הַתּוֹרָה בְּרוּרִים וּמְזַקְקִים כְּזֶהָב מְזַקֵּק.

(עין אֵייה, הַקִּדְמָה)

הַפְּתַח הַרְחֵב - הַדְּרֵךְ הַבְּסִיסִית. **רֹאשׁ פְּנָה** - יִסוּד וּבִסִּיס. **מוֹדַעַת זֹאת** - מְפּוֹרָסִים. **מוֹצֵאָה** - מְקוֹרוֹתֶיהָ. **שֶׁלֹּא שָׁמַשׁ כֹּל צָרְפוֹ** - לֹא הָעֵמִיק לְהִבִּין כְּרֹאוּי.